

ІМЕННИКИ З ФОРМАНТОМ *-ποιήση* У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Шпелик Христина Василівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*Стаття присвячена аналізу іменників з формантом *-ποιήση* у сучасній грецькій мові. Дослідження проведено на базі лексикографічних джерел та, частково, преси. Розглядається продуктивність словотворчого типу на *-ποιήση*, його дериваційні, семантичні та функціональні можливості.*

*Ключові слова: продуктивність, суфіксoid *-ποιήση*, деривація (лексична, синтаксична), активність, варіантність, інтелектуалізація мови.*

Актуальність теми дослідження визначено необхідністю виявити словотворчі форманти, які на сучасному етапі розширили свою питому вагу в новогрецькій мові та служать для творення неологізмів на позначення абстрактної дії, процесу та стану. Вплив глобалізації, наслідком якої є зросла потреба в номінації великої кількості нових процесів та явищ, спричиняє зміни на лексико-семантичному та словотворчому рівнях. Ці зміни зумовлено, як позамовними, так і внутрішньомовними чинниками. Як наслідок глобалізаційних процесів у багатьох мовах проявляються такі тенденції: інтелектуалізація мови, міграція слів між функціональними стилями, термінування і детермінування лексики, інтернаціоналізація певних словотворчих типів тощо. На це вказують у своїх дослідженнях на базі різних мов науковці Галанова Є.І., Зацний Ю.А., Клименко Н.Ф., Пузиніна Я., Стишов О.А. та інші. На матеріалі ж новогрецької мови ці тенденції ще недостатньо вивчені.

Об'єктом нашого аналізу послужили іменники з формантом *-ποιήση* на позначення абстрактної дії в сучасній новогрецькій мові, а **предметом** – способи їхньої деривації та функціонування в мові.

Мета дослідження полягає в розкритті словотворчих, семантичних та функціональних властивостей форманта *-ποιήση* у грецькій лексикографії та сучасній пресі. У статті вперше розглядаємо продуктивність словотворчого типу на *-ποιήση* та його дериваційні можливості.

За останні два десятиліття в сучасній грецькій мові посилилася тенденція до міграції слів між стилями та до творення нових слів на основі книжних словотворчих елементів. Одним з таких первісно книжних словотворчих елементів, який в сучасній грецькій мові розширив свої словотворчі, семантичні та функціональні можливості, є формант *-ποιήση*. Етимологічно він походить від давньогрецького дієслова *ποιέω* (*ποιῶ*) зі значенням "робити". У сучасній грецькій мові дієслово *ποιῶ* вживається дуже рідко, бо це книжне слово (*λόγια* [*λέξη*]) [Μπαμπινιώτης 1998, 1454], новогрецьким же відповідником його є дієслово *κάνω* "робити".

Формант *-ποιήση* відзначається високою емпіричною і системною продуктивністю (згідно з Докулілом М. [Dokulil 1962, 204–206] та Земською Є.А. [Земская 1973, 208–216]) і служить як для творення питомої грецької лексики, так і для передачі іншомовних термінів та слів. Продуктивними називають такі типи, які в мові тієї чи іншої епохи слугують зразком для творення нових слів [Земская 1973, 208].

Про активізацію цього форманта свідчать лексикографічні джерела. За результатами нашої вибірки зі словника Г. Бабінійотиса [Μπαμπινιώτης 1998] засвідчено

187 іменників з формантом *-ποίηση*, а в зворотному словнику Анастасіади-Сімеоніди [<http://www.greek-language.gr>] – їх 338. Крім цього, існує багато інновацій на *-ποίηση*, що ще не зафіксовані словниками, але широко функціонують у грецькій пресі.

Першим етапом творення іменників з формантом *-ποίηση* є друга половина XIX ст. Багато неологізмів уперше виникає власне в період з 1840 по 1898 роки [Μπαμπινιώτης 1998]. Другу хвилю поширення словотворчого форманта *-ποίηση* – кінець XX – початок XXI ст., зумовлено використанням форманта *-ποίηση* як заміника англійського форманта *-ation* у передачі іншомовних термінів грецькою мовою. Поширення форманта *-ποίηση* є, на нашу думку, наслідком інтернаціоналізації певних словотворчих типів.

У грецькій лінгвістиці немає однозначної думки щодо цього форманта. Мовознавці Хр. Клеріс та Г. Бабінйотис формант *-ποίηση* вважають лексичним суфіксом (*λεξικό επίθεμα*), який використовується в словотворенні (*παραγωγή*). До лексичних суфіксів вони зараховують частини слів з конкретним значенням, які походять із давніших періодів грецької мови й самостійно не функціонують у сучасній грецькій мові [Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2005, 92-93].

У вітчизняному мовознавстві такі афікси називають афіксоїдами, тобто: частинами складного або складноскороченого слова, здебільшого співвідносними з повнозначним словом чи основою, які повторюються з тим самим значенням у ряді слів і наближаються за словотворчими функціями до афіксів. [УМЕ 2000, 38]. Різновидом афіксоїдів є суфіксоїди та префіксоїди, що утворені з коренів, наділених лексичним значенням. Отож, грецький формант *-ποίηση* ми вважатимемо суфіксоїдом.

Продуктивність форманта *-ποίηση* підтверджується фонетичною варіантністю іменників з суфіксоїдом *-ποίηση* у лексикографічних джерелах. Грецька мова пройшла різні етапи розвитку і це, звичайно ж, відбилося на її словниковому складі та зумовило існування в мові графічних слів-дублетів, тобто слів, що мають різне графічне оформлення, але однакове значення. За нашими спостереженнями, різницю в написанні може бути спричинено належністю слів до різних періодів розвитку грецької мови: давньогрецькі (*αρχαία*), післякласичні (*μεταγενέστερα*) та середньовічні (*μεσαιωνικά*), а також диференціацією стилів: книжний (*λόγια*), розмовний (*ομιλούσα*), та наслідком реформи правопису 1982 року. Таким чином, у мові поруч зустрічаються такі графічні синонімічні пари: *η αδελφοποίηση* – "братання" (< ο αδελφός, давньогрецьке слово) та *η αδερφοποίηση* (< ο αδερφός, післякласичне слово); *η μομοποίηση* – "муміювання" (< η μομία, книжна форма) та *η μουμοποίηση* (< η μούμα, розмовна форма); *η τακτοποίηση* – "упорядкування" та *η ταχτοποίηση* (розмовна форма) тощо.

Поряд із графічними дублетами існують також паралельні словотвірні варіанти з використанням різних твірних основ, наприклад: *η αποστρατιωτικοποίηση* – *η αποστρατικοποίηση* "демільтаризація"; *η αιματοποίηση* – *η αιμοποίηση* "кровотворення, гемопоез"; *η εθνικοποίηση* – *η εθνοποίηση* "націоналізація"; *η ελληνικοποίηση* – *η ελληνοποίηση* "еллінізація" тощо. Зі слів *η αποστρατιωτικοποίηση* – *η αποστρατικοποίηση* правильне є – *η αποστρατιωτικοποίηση* [Μπαμπινιώτης 1998, 260], оскільки цей термін означає віддалення військових сил (στρατιωτών – воїнів) з якоїсь області. Слово ж *η αποστρατικοποίηση* (з основою *στρατικο-*) – помилковий варіант, що є наслідком спрощення, внаслідок якого не лише злився 2-ий склад *-τι-*, але й весь *-ωτι-*, роблячи тим самим слово невпізнаним.

Вплив публіцистики на сучасному етапі спричиняє творення нових назв абстрактної дії, незафіксованих у лексикографічних джерелах, що іноді не мають сталого графічного оформлення, наприклад: *η αντι-παγκοσμιοποίηση* та *η αντιπαγκοσμιοποίηση* "антиглобалізація": *"πλάισιο του κινήματος της αντι-παγκοσμιοποίησης, έχουν ήδη ξεκινήσει – в межах руху антиглобалізації, вже почали ...; η αντιπαγκοσμιοποίηση και ο παγκόσμιος έλεγχος – антиглобалізація та всесвітній контроль"*¹.

Основним способом творення іменників з формантом -ποίηση є суфіксація. Первісно іменники на -ποίηση були мотивовані відповідними дієсловами, для прикладу: *αδρανοποιώ* "інактивувати" – *αδρανοποίηση* "інактивація", *απλοποιώ* "спрощувати" – *απλοποίηση* "спрощення", *τακτοποιώ* "упорядковувати" – *τακτοποίηση* "упорядкування", *συστηματοποιώ* "систематизувати" – *η συστηματοποίηση* "систематизація" тощо. Такі утворення можна назвати синтаксичними дериватами. Є. Курилович під синтаксичним дериватом розуміє форму з таким самим лексичним змістом, що й у вихідної форми, але з іншою синтаксичною функцією [Курилович Е. 1962, 61].

Згодом деривація почала відбуватися без опори на дієслівну твірну основу. В таких випадках йдеться про лексичну деривацію [Курилович Е. 1962, 63]: *η δραχμή* "драхма" – *η δραχμοποίηση* "драхмизація", *ο υπουργός* "міністр" – *η υπουργοποίηση* "міністризація, зростання кількості міністерств", *το επάγγελμα* "професія" – *η επαγγελματοποίηση* "професіоналізація" тощо.

Продуктивним способом творення нових іменників на позначення абстрактної дії є префіксація. У префіксальному словотворі іменників найбільшою активністю відзначаються префікси α-(перед наступним голосним αυ-) та απο-(ап-), що вказують на позбавлення якихось ознак (в українській мові передаються за допомогою префікса де- або роз-): α-(ав-) *η κινητοποίηση* "мобілізація" – *η ακινητοποίηση* "імобілізація", *η ικανοποίηση* "задоволення" – *η ανικανοποίηση* "незадоволення"; απο-(ап-) *η πολιτικοποίηση* "політизація" – *αποπολιτικοποίηση* "деполітизація"; *η βαλκανοποίηση* "балканізація" – *η αποβαλκανοποίηση* "дебалканізація", *η βιομηχανοποίηση* "індустріалізація" – *η αποβιομηχανοποίηση* "деіндустріалізація" тощо. Під впливом публіцистики вищезгадані префікси дещо розширюють свої семантичні та функціональні властивості: *η αποναζιστικοποίηση* "денацифікація", *η αποσταλinoποίηση* "десталінізація": *"στα πλαίσια της αποναζιστικοποίησης ... – у рамках денацифікації ...; Η αποσταλinoποίηση στη Σοβιετική Ένωση ... – десталінізація в Радянському Союзі..."*.

За останні десятиліття активізуються такі префікси: ανα- *η τροποποίηση* "модифікація") – *η ανατροποποίηση* "ремодифікація"; αντι- *η παγκοσμιοποίηση* "глобалізація" – *η αντιπαγκοσμιοποίηση* "анти глобалізація"; επανα- *η χρησιμοποίηση* "використання" – *η επαναχρησιμοποίηση* "повторне використання", *η ενεργοποίηση* "активізація" – *η επανενεργοποίηση* "ре активізація"; υπερ- *η ευαισθητοποίηση* "чутливість" – *η υπερευαισθητοποίηση* "надчутливість".

Композити іноді утворюються також за допомогою таких словотворчих формантів як: αυτο- *η γονιμοποίηση* "запліднення" – *η αυτογονιμοποίηση* "самозапліднення", *η ενοχοποίηση* "звинувачення" – *η αυτοενοχοποίηση* "самозвинувачення", *η τελειοποίηση* "вдосконалення" – *η αυτοτελειοποίηση* "самовдосконалення"; ιδιο- *η χρησιμοποίηση*

Тут і надалі приклади з преси подаються з Інтернет-ресурсів - <http://www.greek-language.gr>.

"використання" – η ιδιοχρησιμοποίηση "себе використання"; τηλε- η ειδοποίηση "сигналізація" – η τηλεειδοποίηση "телесигналізація".

Все частіше інновації утворюються за аналогією до вже існуючих понять: η παλαιστινιοποίηση "палестинізація" (за аналогією до η αμερικανοποίηση): "θα έχουμε μια παλαιστινιοποίηση του ζητήματος – ми матимемо палестинізацію питання" тощо.

Помітна тенденція до утворення та функціонування дериватів із суфіксоїдом -ποίηση як спеціальних одиниць, що поповнюють певні терміносистеми, зокрема суспільно-політичну (η πολιτικοποίηση "політизація", η παγκοσμιοποίηση "глобалізація", η αποσταλινιοποίηση "десталінізація", η ριζοσπαστικοποίηση "радикалізація", η σοσιαλιστικοποίηση "соціалізація"), економічну (η δραχμοποίηση "драхмизація", η μετοχοποίηση "акціонування", η κεφαλαιοποίηση "капіталізація", η εθνικοποίηση "націоналізація", η ιδιωτικοποίηση "приватизація"), конфесійну (η αγιοποίηση "канонізація", η απορθοδοξοποίηση "деортодоксація"), біологічну (η ανοσοποίηση "імунізація", η αυτογονιμοποίηση "самозапліднення", η εαρινοποίηση "яровізація", η κλωνοποίηση "клонування"), медичну (η καρκινοποίηση "ракотворення, творення злякисних пухлин", η μουμιοποίηση "муміювання"), фізичну (η ατμοποίηση "вапоризація") тощо.

На сучасному етапі грецька мова зазнає впливу екстралінгвальних чинників. Перш за все, змінам піддається лексичний рівень, оскільки він найбільш чутливий та динамічний. Слід зазначити, що грецька мова, на відміну від української, чинить активний опір зовнішнім впливам: вона переважно не прямо запозичує іншомовну лексику, а калькує її, використовуючи свій власний словотвірний потенціал. Калькування – це творення слів з питомого мовного матеріалу (коренів, афіксів, префіксів), але за іншомовним зразком. Слова-кальки утворюються шляхом заміни кожної значної частини іншомовного слова морфемою, наявною в мові [Крысин 2007, 127].

Калькування є продуктивним способом творення слів у сучасній грецькій мові. Серед іменників з суфіксоїдом -ποίηση шляхом калькування утворено 34 лексичні одиниці [Μπαμπινιώτης 1998]. Це свідчить про те, що формант -ποίηση є досить активним у передачі іншомовних слів (переважно інтернаціоналізмів) грецькою мовою. В англійській та французькій мовах його відповідником є формант -ation, пор.: η ακινητοποίηση – (< англ. immobilization) "імобілізація"; η ανοσοποίηση – (< англ. immunization) "імунізація"; η αποπολιτικοποίηση – (< англ. depoliticisation) "деполітизація"; η αποπυρηνικοποίηση – (< франц. dénucléarisation) "деядеризація"; η παγκοσμιοποίηση – (< англ. globalization) "глобалізація"; η εμπορευματοποίηση – (< англ. commercialization) "комерціалізація"; η τηλεειδοποίηση – (< франц. télé-signalisation) "телесигналізація" тощо. Такі слова називаються *словотвірними кальками*, а в грецькій лінгвістиці – *перекладацькими кальками* (запозиченнями) (*μεταφραστικά δάνεια*). Калькування відбувається переважно з англійської мови, значно рідше – з французької чи німецької.

Близьким поняттям до перекладацької кальки є, на нашу думку, передача (*απόδοση*) певного іноземного (рідко грецького за походженням) терміна засобами грецької мови (16 лексичних одиниць з формантом -ποίηση): η απομυθοποίηση – (< англ. demythologization) "деміфологізація"; η κεφαλαιοποίηση – (< англ. capitalization) "капіталізація"; η προτυποποίηση – (<англ. standardization) "стандартизація"; η φιλελευθεροποίηση – (< англ. liberalization) "лібералізація".

Нечисленну групу (6 лексичних одиниць) становлять терміни-елліногени (*ελληνογενές όροι*) – слова, що утворені з морфологічних одиниць давньогрецької мови в інших мовах та функціонують як терміни: *η αιμοποίηση* – (< англ. haemopoiesis) "кровотворення, гемопоєз"; *η αυτοματοποίηση* – (< англ. automatisisation) "автоматизація"; *η ομογενοποίηση* – (< англ. homogenization) "гомогенізація"; *η πλαστικοποίηση* – (< англ. plasticization) "пластифікація".

Грецький лінгвіст Г. Бабінійотис указує на зловживання (*κατάχρηση*) формантом *-ποίηση* та радить оминати новотвори на *-ποίηση* у випадках: 1) якщо існують чи можуть утворитися слова на *-ωση, -ηση, -εωση, -ιση*, наприклад: *η αποκέντρωση* "децентралізація" (замість *η αποκεντροποίηση*), *η εκμηχάνιση* "механізація" (замість *η μηχανοποίηση*), *η αποβιομηχάνιση* "демеханізація" (замість *η αποβιομηχανοποίηση*) та інші [Μπαμπινιώτης 1998, 247]; та 2) якщо поруч з формами на *-ποίηση* існують іменники на *-ισμός*, наприклад: *ο αυτοματισμός* "автоматизація" (замість *η αυτοματοποίηση*), *ο εξομαλισμός* "нормалізація, урегулювання" (замість *η ομαλοποίηση*), *ο εξαμερικανισμός* "американізація" (замість *η αμερικανοποίηση*) [Μπαμπινιώτης 1998, 325] тощо.

Функціонування ж у мові таких синонімів, як *η αξιοποίηση* та *η εκμετάλλευση*, є виправдане, оскільки ці мотивовані дієсловами (*αξιοποιώ* та *εκμεταλλεύομαι* відповідно) іменники, незважаючи на те що обидва означають "використання", мають невелику різницю у значенні: перше з них має лише позитивну конотацію, а друге – також і негативну.

Кількісні підрахунки на основі грецьких лексикографічних джерел вказують на активізацію іменників з суфіксоїдом *-ποίηση* у кінці ХХ на початку ХХІ ст. Про високу продуктивність форманта *-ποίηση* у творенні як питомої грецької лексики, так і передачі інтернаціоналізмів (шляхом калькування) свідчить низка ознак: існування у грецькій мові графічних варіантів з цим формантом, зростання його словотворчих та семантичних можливостей, поява неологізмів. Публіцистика не лише сприяє творенню неологізмів, а й розширенню їхніх семантичних, словотворчих і функціональних можливостей.

Статья посвящена анализу существительных с формантом -ποίηση в современном греческом языке. Исследование проведено на основе лексикографических источников и, частично, прессы. В статье рассмотрена продуктивность словообразовательного типа на -ποίηση, его деривационные, семантические и функциональные возможности.

Ключевые слова: продуктивность, суффиксoid -ποίηση, деривация (лексическая, синтаксическая), активность, вариантность, интеллектуализация языка.

The following article is devoted to the analysis of nouns with the formant -ποίηση in the modern Greek language. The research work has been done on the ground of lexicographical sources and press. The productivity of word derivational type with -ποίηση, its derivational, semantic and functional possibilities have been studied.

Key words: productivity, suffix -ποίηση, derivation (lexical, syntactical), activity, variance, intellectualization of language

Література:

1. Голанова Е.И. Пути и перспективы изучения словообразования в функционально-стилистическом аспекте / Е.И. Голанова // Грамматические исследования (функционально-стилистический аспект). Морфология. Словообразование. Синтаксис. – М., 1991. – С. 93–131.

2. *Зацний Ю.А.* Неологізми англійської мови 80-90 років XX століття / Юрій Антонович Зацний. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 1997. – 396 с.
3. *Земская Е. А.* Современный русский язык. Словообразование / Елена Александровна Земская. – М.: "Просвещение", 1973. – 304 с.
4. *Клименко Н.Ф.* Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці і словотворенні сучасної української мови / Н.Ф. Клименко // Динаміка та стабільність лексичних і словотворчих систем слов'янських мов. – К., 2008. – С. 68-98.
5. *Крысин Л.П.* Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / Леонид Петрович Крысин. – М.: Издательский центр "Академия", 2007. – 240 с.
6. *Курилович Е.* Деривация лексическая и деривация синтаксическая / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М., 1962. – С. 57-70.
7. *Стишов О.А.* Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / Олександр Анатолійович Стишов. – 2-ге вид., переобл. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Заблук М.П. та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
9. *Dokulil M.* Tvoření slov češtině: Teorie odvozování slov. – 1: Teorie odvozování slov / Milos Dokulil. – Praha, 1962. – 263 s.
10. *Puzynina J.* Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (Słowotwórstwo, semantyka, składania) / Jadwiga Puzynina. – Warszawa, 1969. – 205 s.
11. *Αναστασιάδη-Συμεωνίδη* Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής (<http://www.greek-language.gr>).
12. *Κλαίρης Χρ., Μπαμπινιώτης Γ.* Γραμματική της Νέας Ελληνικής δομολειτουργική-επικοινωνιακή / Χρ. Κλαίρης, Γ.Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 2005. – 1160 σ.
13. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Α., 1998. – 2064 σ.